

НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ СОФИЯ
КАТЕДРА „БАСКЕТБОЛ, ВОЛЕЙБОЛ, ХАНДБАЛ“

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема:

**„Влияние на заниманията по физическо възпитание и спорт върху
физическата дееспособност на деца със специални образователни
потребности“**

Изготвил: докторант Первин Топташ Демирджи

Научен ръководител: проф. Росица Църова, доктор

Рецензент: проф. Малчо Малчев, ДН

1. Основание за представяне на рецензията: участие в състава на Научно жури по защита на дисертационния труд, съгласно Заповед ЗП 806/17.05.2019 г. на Ректора на НСА „Васил Левски“.

Рецензията е изготвена в съответствие със Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение, със Стандарта за формата и съдържанието на рецензиите при провеждането на публична защита на дисертационни трудове и с Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в НСА „Васил Левски“.

2. Кратки данни за докторанта

Первин Топташ Демирджи е родена в Република Турция. След завършване на висше образование има академични ангажименти като инструктор и лектор в KAFKAS UNIVERSITY и MERSIN UNIVERSITY.

3. Данни за докторантурата

Первин Топташ Демирджи е докторант редовна форма на обучение към катедра *„Баскетбол, волейбол, хандбал“* в област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.6 Спорт, научна специалност Теория и методика на физическото възпитание и спортната тренировка (вкл. Методика на лечебната физкултура). Зачислена е в докторска програма *„Теория и методология на спортната наука“* съгласно заповед на Ректора на НСА ЗП – 472 от 25.03.2014 г.

По предложение на катедра *„Баскетбол, волейбол, хандбал“* със заповед на Ректора на НСА „Васил Левски“ № ЗП-810 от 17. 05. 2019 г. докторант **Первин Топташ Демирджи** е отчислена с право на защита, считано от 02. 05. 2019 г.

Със заповед ЗП-696 от 19.04.2019 г. Ректорът на НСА се разпорежда провеждане на вътрешно обсъждане на дисертационния труд на **Первин Топташ Демирджи**, което е направено на 02.05.2019 г.

Обобщаващо ще отбележа, че процедурата е в съответствие с Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в НСА „Васил Левски“.

4. Данни за дисертацията

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 152 страници. Съдържа 71 материал от които 30 са таблици и 41 фигури. Библиографската справка включва 126 литературни източника.

В структурно отношение съдържанието на дисертацията е традиционно. Първа глава е теоретичния базис, втора глава е методологичната компонента, а трета глава е аналитичната част на ДТ. Четвърта глава (без да има претенции за това според мен) включва изводите и препоръките.

Темата на дисертационния труд е **актуална** не само от гледна точка на настоящето, но и за бъдещето и има голяма практическа значимост, тъй като е свързана с едни от твърде важните проблеми на съвременното общество за адекватната адаптация на хората със специални образователни потребности към социалната действителност.

5. Относно концепцията на изследването

Водещият замисъл на докторант **Первин Топташ Демирджи** декларативно е свързан с установяването на влиянието на заниманията с физически упражнения и адаптирана физическа активност върху физическата дееспособност на деца със специални образователни потребности. Това ясно личи от формулировката на темата на дисертационния труд и впоследствие е ориентиран към очертаване на ... *основните насоки за оптимизиране на учебния процес в началните училища* – недвусмислено записано в официалната цел на изследването (вж. с. 46).

Спирам своето внимание върху тези компоненти на научното изследване защото концептуалният модел е водещ при изясняването на методологичния базис на изследването и се очаква да прозира от самото начало на разработката, от въведението в случая, и да е водещ относно всички останали методологически конструкти. В коментирания аспекти се чувства липсата на ясна начална постановка, че става въпрос за изследване, което засяга турската образователна система. Това откриваме едва при определянето на **предмета** на изследването (вж. с. 47), където съществуват резерви за по-прецизно формулиране.

Задачи на изследването са седем сред които за основна приемам тази, която е свързана с *провеждането на спортно-педагогически експеримент за установяване на влиянието на заниманията по физическо възпитание и*

спорт в началните училища върху физическата дееспособност на децата със специални потребности.

Предложената 5^{та} задача е вторична. По-скоро тя е следствие на статистическата обработка на получената емпиричната информация и не би трябвало да се отнася към основните задачи.

С концептуално значение и за методологическа обоснованост е изясняването на научния проблем (въпрос) на изследването. В ДТ на докторант **Первин Топташ Демирджи** това е пропуснато независимо, че в първа глава имплицитно се подсказват някои щрихи, които имат отношение към това.

Относно хипотезата на изследването – считам, че предложената формулировка е коректна в подтекста на целта на изследването, но остава малко встрани от темата на дисертационния труд.

6. Съдържателен анализ и оценка на дисертационния труд

6.1. Въведение – твърде кратко и недостатъчно ориентирано в триадата *къде – кога – как!* Насочеността на ДТ определено налага в уводната част да се изведат дефинициите на основните работни понятия на изследването от позициите на изискванията на законовата и нормативна база специфична за Република Турция.

6.2. Глава първа. Постановка на проблема – разработена е в 5 параграфа.

Основната тежест като обем се пада на пар. **I.1. Особенности в развитието на детския организъм** – 11 страници. Този обем е резултат на пространен литературен обзор, който се отличава със следните характеристики:

- обхваща множество автори работили по тези въпроси в един дълъг период от 70-те години на миналия век до наши дни, което по-скоро е резултат повече на исторически пренос на непроменени научни истини;
- анализирани са само български автори и се чувства дефицита на информация за турските деца;
- привеждат се публикации само за деца в нормата на развитие;
- голяма част от анализираните публикации засягат изследвания на деца включени в спортни занимания в различни спортове /предимно баскетбол и волейбол/;
- осезателно се чувства липсата на средно-статистическа информация за развитието на турската популация деца, без и с отклонения от нормата на развитие.

В параграф **1.2. Физическо възпитание и спорт в началния етап на основна образователна степен** е представен в обем 6 страници. Без да отричам необходимостта тези проблеми да се осветлят в дисертационното изследване, не мога да не отбележа, че същностните характеристики на тази важна подсистема на образованието в Република Турция остават маргинално осветлени. В подкрепа на това становище ще приведа факта: на с. 19 докторантката отбелязва, че *„Двигателната активност на много ученици е само в уроците по физическо възпитание, които не винаги се провеждат редовно и пълноценно”*!! Съмнявам се, че това в нашата южна съседка е допустимо и възможно. По-нататък става ясно, че проблемът е за България, но това не изяснява как стоят нещата в Република Турция. Този факт може да се отдаде до голяма степен на пропуски в концептуалния замисъл на докторантката, за което изказах вече своето становище и още нещо в критичен аспект – в този параграф са налице някои незащитими цитирания. Пример в това отношение е публикацията на П. Маврудиев от 2019 г./под № 50 в библиографската справка/, която се отнася до физическото развитие и дееспособност на студенти.

Безспорно в първа глава на дисертационния труд централен е параграф **1.3. Адаптираната физическа активност и спорт, като фактор за социална адаптация и образователна интеграция на децата със специални образователни потребности**. В този параграф докторантката образно казано „наваксва” с информацията за статистиката относно Република Турция, като изтъква на с. 29, че 12,29% от населението в страната е с увреждания, което съставлява приблизително 8 милиона и 500 000 души. В тази част на ДТ се съдържа и особено полезната информация за държавната политика на страната в този сектор. Цитират се: *Указ за хората с увреждания* /издаден през 1997 г./ и *Закон за хората с увреждания* от 2005 г. Представена е и класификацията на Турция за уврежданията, която е извлечена от публикацията на N. Ergun, 2004 г.

Первин Топташ Демирджи много удачно завършва този параграф с обобщението, че сега предизвикателство за социалните институции в Турция е да дадат равен шанс за достъп до образование на децата с увреждания и потребност от рехабилитация, и *...равен шанс за активно участие във всички сфери на обществени дейности, включително в образованието и спорта*.

Относно анализа на първа глава следва да отбележа, че би било по-удачно параграф **1.4. Физическо възпитание и спорт за деца със специални образователни потребности** да се слее с предходния, тъй като тематиката е силно сходна и още нещо – чувства се необходимост и тук да се засили конкретиката за Република Турция. Прекомерно е позоваването на български автори и пространното детайлизиране на програмните анализи на

Беломъжева-Димитрова и съавтори, след като не се предлага сравнителен анализ между българския и турски курикулум.

Параграф **1.5. Особенности на включващото образование** приемам повече като постановка на научния проблем. Неговото качество би нараснало значително при условие, че докторант **Первин Топташ Демирджи** предложи разгърнат анализ на учебните планове и програми*по които се работи...съобразно уврежданията.*

Докторантката също така не се е съобразила с препоръката на проф. Василка Христова в рецензията ѝ от процедурата по вътрешната защита относно прецизирането при използването на понятията „включващо” и „приобщаващо” образование.

Заклучение по първа глава на дисертационния труд: *като отчитам многоаспектността на дисертационния труд и все още редица дискуссионни въпроси произтичащи от междупредметния характер на проучването, независимо от някои мои несъгласия и критични бележки, оценявам изложението литературен обзор и анализ за достатъчен по обем и качество, за да се формулира хипотезата на изследването и второ – да се избере подходът, методологичната основа и да се конструира инструментариума на изследването.*

6.3. Рецензентски анализ и оценка на втора глава

В изложените съображения дотук засегнах много детайли които принципно се отнасят и към втора глава на дисертационния труд, поради което тук ще спра своето внимание върху водещите методи, които гарантират събирането на необходимата информация.

В порядъка на изложението във втора глава на първо място ще засегна **социологическото проучване** за установяване мнението на учителите по физическо възпитание и спорт. Разработената за целта анкетна карта включва общо **55 въпроса** /пропусното е да се включи към приложенията, така че се доверявам на докторантката, че ...*подборът, съдържанието и подреждането на въпросите в нея е съобразено с целта и задачите на изследването/.* Диверсификацията на въпросите цели установяване мнението на учителите по физическо възпитание и спорт, относно: *съдържанието и очакваните резултати от прилагането на учебната програма, по която работят в момента на изследването учителите по физическо възпитание в началните училища (10 въпроса); проблемите на преподаването (16 въпроса); материално-техническото осигуряване на учебния процес по физическо възпитание и спорт (4 въпроса); отношението на училищните ръководства към проблемите на обучението по физическо възпитание и спорт на децата със специални потребности (8 въпроса); приобщаващото обучение по*

физическо възпитание и спорт (11 въпроса); развитието на педагогическия състав (6 въпроса).

Анкетното проучване е проведено с 99 учители по физическо възпитание и спорт, работещи с 99 деца със специални потребности в 22 училища в област Карс (Турция).

Спортно-педагогическо тестиране за проверка ефективността на обучението, в т.ч. и на приобщаващото обучение, по физическо възпитание и спорт в началното училище е другият основен метод използван от **Первин Демирджи**. С участниците в експерименталната (деца със специални потребности) и контролната (деца без здравословни промени) групи е проведено спортно-педагогическо тестиране (двукратно) по 6 теста за физическа дееспособност, адекватни на изследваната възрастова група (11-14-годишни) – показатели 4 и от 7 до 11 (табл. 5).

Табл. 5. Списък на признаците на физическото развитие и физическата дееспособност, включени в използваната тестовата батерия

№	Показатели	Мерни единици	Точност на измерване	Посока на нарастване
1.	<i>Ръст</i>	cm	1,0	+
2.	<i>Тегло</i>	kg	0,1	+
3.	<i>Индекс на телесната маса (BMI)</i>	kg/m ²	0,01	+-
4.	<i>Спринт 20 m</i>	s	0,01	-
5.	<i>Ръчна динамометрия – удобен г. крайник</i>	kg	0,1	+
6.	<i>Ръчна динамометрия – неудобен г. крайник</i>	kg	0,1	+
7.	<i>Хвърляне на плътна топка</i>	m	0,05	+
8.	<i>Скок на дължина</i>	cm	1,0	+
9.	<i>Коремни преси</i>	брой	1,0	+
10.	<i>Бягане 400 m</i>	s	0,01	-
11.	<i>Дълбочина на наклона</i>	cm	1,0	+

Във връзка с подбора на тестовете бих желал докторантката да отговори на въпроса дали тези двигателни тестове са валидирани от турското образователно министерство за контрол и оценка на физическата дееспособност на учениците?

Спортно-педагогическият експеримент е водещият метод, който докторант Демирджи използва за проверка на ефективността на прилаганата методика за обучение по физическо възпитание и спорт в началните училища на Република Турция, както и нейното влияние върху физическата дееспособност на децата със специални потребности.

Децата, участващи в настоящото изследване, са ученици между първи и четвърти клас в турски паралелки за приобщаващо обучение. В класовете броят на децата със специални образователни потребности (СОП) не надвишава 30 % от общия брой ученици. Като деца със СОП,

които се обучават във включващи паралелки, всички те имат равнопоставена възможност за участие в редовните часове по физическо възпитание. Ролята на педагозите е свързана с провокирането на децата за активно участие в заниманията. За целта те адаптират учебните задания, съобразно физическите и менталните възможности на децата /в дисертационния труд адаптирането е вербално конкретизирано/.

Важно е да се отбележи, че тематичното съдържание на проведените в периода на експеримента учебни занимания по физическо възпитание и спорт за деца в неравностойно положение са съобразени с изискванията на специализираните програми на Министерството на образованието на Република Турция и създадената към него Главна дирекция за начално и основно обучение на децата и зависи от техните увреждания. Добре би било тези програмни документи да се поместят към приложенията по ДТ.

В ДТ са използвани надеждни статистически методи за обработка на получената емпирична информация.

Към втора глава може да се отправи бележка относно актуалността на използваната скалата за оценка на степента на охраненост по методиката на П. Слънчев от 1992 г., която е адаптирана за спортната медицина. Също така разширеното теоретизиране на статистическите методи може да бъде спестено в значителна степен, тъй като създава излишен привкус на дидактическо четиво. ***Независимо от казаното не може в заключение да не отбележа, че от наукометрична гледна точка втора глава е достатъчно аргументирана и издържана, подредена е добре, и разкрива научната школовка на докторант Первин Топташ Демирджи.***

6.4. Рецензентски анализ и оценка на трета глава

В глава трета е представен прецизен анализ на количествените и качествени показатели групирани таблично и представени графично след съответната статистическа обработка. Сред тях изпъкват тези които са извлечени от социологическото проучване. Получената информация от докторантката за областния център за изследвания в област Карс ѝ позволява да установи както броят на децата с увреждания на територията на общината, така и броят на учителите, които работят с тях.

В резултат на изследването е установено, че най-голям (33,33 %) е относителният дял на децата, които имат проблеми при участието си в учебния процес в училище. Най-често това може да е резултат от възпитанието в домашни условия и средата, в която се развива детето, но

според докторантката то може да бъде причинено и от някои психически отклонения от нормалното развитие, което дава основание тези деца да бъдат определени като „трудни“.

В параграф III.1. е извършен цялостен анализ на събраната и оценена информацията за основните проблеми на физическото възпитание и спорта в началните училища, както и за проблемите, свързани с приобщаващото обучение на децата със специални потребности.

В трета глава ценен е анализът на особеностите на физическата дееспособност при децата с различни специфични дефицити. В заключение докторантката изтъква, че включващото обучение е изключително важно за развитието на децата със специални образователни потребности. Формалното отношение на учителите и останалите ученици към тези деца обаче, може да доведе до задълбочаване на техните проблеми.

Первин Демирджи препоръчва работата по физическо възпитание и спорт да се извършва в групи, сформирани на базата на общите нужди на децата със специални образователни потребности. Авторката счита, че разработените в рамките на експеримента оптимизационни модели по физическо възпитание и спорт ще подпомогнат работата на учителите и ще повишат ефективността на вложения от тях труд.

В заключение ще допълня, че анализите са трудни за обхват в обема изискващ се за рецензии за ДТ за ОНС „доктор“. Ще се изразя по-кратко: докторантката се е справила успешно с тази най-трудна задача. Успяла е да обобщи поредицата от междинни изводи в окрупнени 6 извода и 3 препоръки. Всички доказателствени материали и синтезираните изводи на с. 134 и 135 ми дават основание да приема, че хипотезата на изследването се потвърждава и да подкрепя предложените **научни приноси** от Первин Демирджи, а именно:

1. Направено е задълбочено проучване на основните проблеми на приобщаващото обучение по физическото възпитание и спорт в началните училища на Република Турция и са разкрити особеностите на физическата дееспособност при децата без и със специални образователни потребности.

2. Проведен е иновативен спортно-педагогическия експеримент и е доказана висока ефективност и положително влияние на адаптирана методика върху развитието на физическата дееспособност на момчетата и момичетата без и със специални потребности.

3. Оценени са признаците на физическата дееспособност на децата с различни специфични дефицити (зрителни, слухови, когнитивни) и са предложени оптимизационни модели, които обективизират необходимите акцентите в работата по време на бъдещите занимания по физическо възпитание и спорт с всяка от специалните групи.

4. Доказана е необходимостта да бъдат направени предложения пред съответните държавни институции в Република Турция за адекватни промени в учебните програми и прилаганите в училище методики по физическо възпитание и спорт.

7. Относно автореферата

В структурно и съдържателно отношение автореферата отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за неговото приложение. В достатъчна степен отразява структурата, съдържанието и резултатите съдържащи се в ДТ **„Влияние на заниманията по физическо възпитание и спорт върху физическата дееспособност на деца със специални образователни потребности“**

В автореферата е поместен списък с 6 публикации на докторанта за периода 2014 – 2018 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за рецензиране краен вариант на дисертационния труд разкрива сериозните усилия на докторант Первин Топташ Демирджи за подобряване на неговото качество.

Разбира се в настоящата рецензия остават някои критични бележки и препоръки, но те в никакъв случай не омаловажават постигнатите крайни резултати. При това вярвам, че докторант Первин Топташ Демирджи ще отговори на някои от тях в процедурата на своята защита.

Като се основавам на всички отбелязани в рецензията силни и слаби страни на разгледания научен труд на докторант Первин Топташ Демирджи считам, че разработката е покрила необходимите наукометрични критерии. В тази връзка предлагам на уважаемото Научно жури да подкрепи моето предложение и на кандидатката Первин Топташ Демирджи, да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

04.06. 2019 г.
София

Рецензент: / п /
проф. Малчо Малчев, ДН